

ISSN 2071-4653

**Соціально-
економічні
проблеми**
сучасного періоду
України

1
(93)
ВИПУСК

**Гірські території:
проблеми та
перспективи розвитку**

2012

Міжнародний досвід регулювання сільського розвитку гірських територій

Розглядається досвід окремих економічно розвинутих країн у регулюванні сільського розвитку гірських територій, сформульовано наукові течії щодо проблем державного регулювання їх розвитку. Значна увага приділена розвитку сільських територій Українських Карпат та Кримських гір.

Ключові слова: економічно розвинуті країни, регулювання сільського розвитку, гірські території, Українські Карпати, Кримські гори.

У вітчизняній науці і практиці все більш широкого вжитку набуває категорія «сільська територія», у зв'язку з чим виникає необхідність визначення сутності та завдання цільового призначення, а також доцільності сприйняття цієї категорії у сучасних умовах ринкового господарювання. Внаслідок цього виникає потреба розглянути місце і роль розвитку сільських територій для забезпечення сталого розвитку аграрного сектору, яке є складовою секції А – сільське господарство, мисливство, лісове господарство за Національним класифікатором видів економічної діяльності України.

Досліджуючи цю важливу проблему, світова практика нагромадила великий досвід і мережу дослідницьких центрів щодо становлення і розвитку сільських, в тому числі й гірських територій. У наукових установах ряду країн для вивчення сільських територій створено спеціальні науково-дослідні інститути та їх підрозділи, якими розробляються проекти та програми сталого розвитку досліджуваних територій.

Сільську територію необхідно розглядати як системне явище, яке крім території, як такої, включає в свою орбіту все те, що на ній, у тій чи іншій формі, функціонує або є її складовою. Це стосується територій сільської місцевості будь-яких розмірів. За критерієм їх величини на рівні держави можуть бути [1, с. 6]: мікро- (село, сільрада), мезо- (район) і макро- (регіон) сільськотериторіальними утвореннями, кожне з яких характеризується сукупністю властивих йому структурних, функціональних та інших характеристик.

Тенденціям та важливим аспектам регулювання сільського розвитку гірських територій присвячені наукові праці вчених-економістів та екологів. Серед них Ф. Д. Гамор, В. В. Демченко, В. С. Кравців, М. А. Лендел, В. П. Мікловда, О. І. Павлов, М. І. Пітюлич, Ю. І. Стадницький, М. П. Талавира та ін. Однак вирішення проблем сільського розвитку, зокрема гірських територій, через призму міжнародного досвіду досліджені ще недостатньо.

Мета статті полягає в узагальненні та поглибленні теоретичних і організаційно-прикладних питань формування державної політики підтримки розвитку сільських територій, розробці обґрунтованих пропозицій щодо напрямів і заходів покращення розвитку сільської місцевості, забезпечення життєвого рівня сільського населення за сучасними європейськими стандартами.

Методологія дослідження включає методи системного аналізу, синтезу, наукової абстракції, аналітичний і порівняльний прийоми.

Особливості сільського розвитку гірських територій в окремих економічно розвинutih країнах світу. Специфічні умови гір істотно впливають на соціально-економічне життя населення гірських територій у цілому світі. Перш за все, складні природні умови суттєво обмежують простір для вибору форм та видів господарської діяльності, тим самим звужуючи поле зайнятості сільських жителів. Це викликає негативні соціальні, економічні та екологічні тенденції у розвитку гірських територій, які без зовнішнього втручання неминуче призводять до погіршення демографічної ситуації, зростання соціальної напруги, знищення природних багатств. Як зазначають окремі науковці [16], відмічені тенденції проявляються і в Українських Карпатах, які є класичним депресивним регіоном. У цих умовах важливим завданням є вивчення міжнародного досвіду стимулювання розвитку гірських територій, який може бути адаптивно використаний в українських реаліях.

Більше 60 років проблемами розвитку економічно відсталих гірських територій займаються у Швейцарії [2]. Ця країна, хоч і гірська, однак є однією з найрозвинутіших і найбагатших країн світу. Міжнародне значення мають перевали в Швейцарських Альпах: Сен-Бернар (2465 м н.р.м.), Сімплонський (2005 м) і Сен-Готард (2108 м). Тунелі, прокладені під перевалами, спрощують шлях і полегшують їх зимову експлуатацію. Найдовшим є Сімплонський (19,8 км). Найважливішим сектором господарства цієї країни став іноземний туризм. Щорічні прибутки від нього оцінюються в 7 млрд. дол. США, що дорівнює 14% вартості товарного експорту. Країну щороку відвідують понад 13 млн. туристів. Швейцарський туризм є дорогим, тому серед іноземних туристів переважають американці, японці, араби з «нафтових» країн і багаті європейські сусіди. Тут розвинені пізнавальний і гірськолижний туризм, альпінізм, а також курортно-лікувальна справа. Серед кліматичних курортів найвідомішим є Давос, серед бальнеологічних – Санкт-Моріц, який двічі, у 1928 і 1948 рр. був місцем проведення Зимових Олімпійських ігор. Провідна галузь сільських гірських територій – молочно-м'ясне тваринництво. Молочних корів улітку випасають на високих гірських пасовищах. Більша частина молока використовується для виготовлення твердих си-

рів на експорт. Вирощують також свиней, овець, кіз і птицю. Відзначимо, що Швейцарія є одним з провідних валютно-фінансових центрів світу і одним з головних експортерів капіталу. Відділення швейцарських банків функціонують практично у всіх країнах світу. Приказка про те, що «в Швейцарії навіть Альпи здаються маленькими порівняно з банками, має під собою реальну основу» [3, с. 162].

Державні заходи у Швейцарії в основному зосереджуються на підтримці сільського господарства, транспортній політиці та вибірковому фінансуванні інвестиційних проектів. Деякі кантони цієї країни за рахунок податкових та інших пільг сприяли розміщенню на їх території промислових і ремісничих підприємств. Зусилля спрямовувались на формування місцевої інфраструктури, але всі вони не виходили за рамки окремих кантонів. Після аналізу ситуації, спеціалісти з питань соціально-економічного розвитку розробили єдину концепцію розвитку інфраструктури, що фінансується згідно з «Федеральним законом про інвестиційну допомогу гірським областям» [4, с. 175]. Згідно з цим законом Федерація зобов'язується компенсувати 80% затрат на розробку регіональних програм розвитку гірських територій та підготовки їх виконання. Інвестиційна допомога передбачає надання позик на пільгових умовах, посередництво та гарантії при їх видачі, а при необхідності, й оплата відсотків за кредитами. Однак, при цьому отримувачі позик (кантони чи окремі юридичні особи) зобов'язані вкладати в інвестиційний проект частково і власні кошти.

Особливе значення для Альп має регіональна політика стимулювання економіки. При цьому наголос робився на необхідності термінового створення в горах мережі дрібних і середніх підприємств для виробництва високоякісних товарів і послуг, які б займали невелику площу і були безпечні для довкілля. Така практика показала, що саме такі об'єкти працюють успішніше за інших і майже не вимагають дотацій держави. Перенесення ж у гірську місцевість потужних промислових комплексів з центрів агломерацій досі не давало позитивних результатів.

Заслугує на увагу розвиток вівчарства у горах Гренландії [5, с. 91]. Після Другої світової війни Королівська гренландська торгівельна компанія організувала курси вівчарів і одночасно власні племінні ферми невибагливих до корму і стійких до простудних та інших захворювань гренландських овець. Після закінчення таких курсів кожному ескімосу пропонувалося стадо у 100 голів і відповідна ділянка території (таку ж кількість овець треба було повернути компанії через кілька років). Окрім цього, новому вівчарю пропонувалася позика на зведення будинку та вівчарень. Галузь почала приносити значні доходи, було збудовано м'ясоконсервну фабрику.

Визначною американською регіональною програмою, що здійснювалася на федерально-штатній основі, є програма розвитку району Аппалачських гір – найбільшого «проблемного регіону країни», який охоплює територію 13 штатів, площею 420 тис. км², де мешкає майже 20 млн. осіб. [6, с. 282]. Над розробкою цієї програми працювало більше 10 дослідних груп, у тому числі: транспортна, енергетична, водних і мінеральних ресурсів, освіти, зайнятості, туризму, лісівництва, сільського господарства тощо. У 1965 р. був прийнятий Закон «Про розвиток району Аппалачів» (Appalachian Regional Development Act), відповідно з яким почалося здійснення «Програми Аппалачі» [7]. Загальне керівництво реалізації програми було покладено на спеціально створене федерально-штатне незалежне агентство – Аппалачську регіональну комісію – АРК (Appalachian Regional Commission). Зародилася досить своєрідна форма управління регіональною програмою, що поєднувала в собі централізоване встановлення її головних напрямів і лімітів виділених засобів на федеральному рівні з визначенням міжрегіонального розподілу засобів, характеру програмних заходів, пріоритетів їх здійснення та порядку реалізації на основі компетенції губернаторів штатів.

Більшість заходів Аппалачської програми є інфраструктурними, що типово для регіонального програмування США. У програмі виділяються два великих блоки: програма автодорожнього будівництва і «районні програми розвитку» (Area Development Program). Реалізація довготермінової програми автодорожнього будівництва розглядалася в якості головного важеля стимулювання економічного розвитку Аппалачів. Згідно заяв розробників програми це зумовлено тим, що одним з найважливіших чинників, які викликали економічний застій в Аппалачах, була ізольованість багатьох областей регіону від великих господарських центрів. Транспортні артерії, як правило, обходили гірські території (навіть густонаселені) через дорожню будівництва там автомобільних доріг.

Відмітимо, що загальна довжина магістральних доріг, будівництво яких передбачалося Аппалачською програмою, складала 2685 миль (4320 км). Окрім «магістралей» розвитку здійснювалося будівництво «місцевих доріг доступу», тобто невеликих за довжиною автодоріг, які зв'язали автомагістралі з промисловими підприємствами, чи «індустріальними парками», гірничими чи лісовими розробками, закладами охорони здоров'я та освіти, рекреаційними зонами.

Значні кошти в рамках Аппалачської програми було виділено на розвиток соціальної інфраструктури та на підвищення якісних характеристик трудових ресурсів. У рамках програми було реалізовано близько 1000 проектів створення нових чи розширення й модернізація діючих центрів

професійно-технічної освіти, що охопило більше 330 тис. осіб і коштувало близько 400 млн. дол. [6, с. 293].

У якості заходів, спрямованих на підвищення загальної «привабливості» регіону, у рамках програми здійснювалися різноманітні проекти з облаштування територій і охорони довкілля, включаючи планування й проектування міст і житла, створення парків і зон відпочинку, очищення стічних вод, переробки твердих відходів, рекультивацию гірських розробок, охорону лісів і ґрунтів тощо. Серед вчених і фахівців у сфері регіоналістики єдності в поглядах щодо ролі держави у регулюванні процесів територіального розвитку ніколи не було [8, с. 138-151].

Загалом щодо цієї проблеми одночасно існують три наукові течії [8, с. 14]: «радикальних перетворювачів», «адаптерів», «неінтервенціоналістів». Перші є прихильниками активного підходу щодо проблем державного регулювання розміщення виробництва з метою подолання регіональних диспропорцій зумовлених як природнокліматичними чинниками, так і віддаленістю від індустріальних центрів і торгівельних шляхів, що склалася історично. «Адаптери» також не вірять беззастережно у можливості чистого ринкового регулювання і вважають, що стихійне формування територіальних господарських структур нездатне оптимізувати розподіл населення і виробництва на території. Водночас вони є противниками радикальних засобів державного втручання в процеси територіального розміщення виробництва і обмежують роль держави тільки поверхневим регулюванням, коригуванням, обстоюючи лише необхідність модифікації, а не трансформації природних тенденцій. «Неінтервенціоналісти» взагалі заперечують необхідність будь-якого державного втручання у ці процеси в рамках макро-економічного підходу, вважаючи, що ринок має достатньо регуляторів для того, щоб оптимізувати у просторі всі елементи виробництва.

Автор наукової статті не погоджується із твердженням про можливість чистого ринкового регулювання гірських територій (це ж стосується і не гірських сільських територій), а також заперечення необхідності будь-якого державного втручання у такі процеси, оскільки прийняття Закону США «Про розвиток району Аппалачів» та регуляторна роль державної підтримки в умовах ринкової економіки була необхідною умовою виведення з депресивності величезних територій Аппалачських гір.

Відзначимо, що тривалий час у Європі й, зокрема в її гірських регіонах, постійно недооцінювалося значення малих та дрібних підприємств. Проте, дослідження географів-економістів засвідчили, що при створенні певного числа робочих місць на багатьох малих підприємствах досягається більший регіональний ефект мультиплікатора ніж при створенні цього числа

місць на декількох крупних заводах. Дрібні та середні підприємства спроможні налагодити випуск потрібної продукції, застосувавши ефективні методи виробництва, знаходити ринки збуту і пристосовуватися до специфічних запитів покупців.

Міжнародний досвід країн Європейського Союзу засвідчує, що при належній, переважно «радикально перетворюючі» організації справи, можливий збалансований екологічно-сталій розвиток гірських регіонів, який базується, по-перше, на науково обґрунтованому використанні природних умов і ресурсів гір, по-друге, на стимулюючих заходах держави щодо їх освоєння, і, по-третє, прямих, у тій чи іншій формі, фінансових дотацій місцевим жителям зі сторони держави. Це, зокрема, засвідчує досвід Німеччини, поверхня якої підвищується в основному з півночі на південь. За характером рельєфу у цій країні виділяють чотири основних елементи [9, с. 206]: Північно-Німецька низовина, Середньонімецькі гори, передальпійське Баварське плоскогір'я і Альпи.

Загалом область Середньонімецьких гір не створювала великих труднощів ні для транспортного, ні для сільсько- і лісгосподарського освоєння, а значні у минулому площі лісів та ресурси рудних і нерудних корисних копалин сприяли їх ранньому заселенню і господарському освоєнню. Альпи заходять на територію Німеччини лише передовими хребтами Північних вапнякових Альп; у середній їх частині – Баварських Альпах – перебуває найвища точка країни – гора Цугшпитце (2963 м). Гірські ліси, пасовища, гарні краєвиди і відокремленість ландшафтів, цілюще повітря і довго тривалість снігового покриву стали природними основами розвитку гірського лісового господарства, скотарства, курортної справи, гірськолижного спорту, туризму, а разом з тим важливими факторами розвитку цієї гірської частини країни і залучення до неї населення, передусім заможного. Освоєння цієї території відбувалося як за рахунок державних, так і приватних інвестицій.

Гірськими територіями характеризується також Франція, серед яких особливо виділяються дві геологоморфологічні структури [9, с. 223]: 1) молоді (альпійської складчастості) гори, які простягаються вздовж південно-східних і південних кордонів: високі Альпи і Піренеї, середньовисотна Юра; 2) стародавні масиви (герцинської складчастості), які представлені сильно зруйнованими і згладженими середньовисотними горами і височинами в центрі, на північному заході й північному сході. Освоєння молодих гір, зокрема високих Альп і Піренеїв, також відбувалося за фінансової державної підтримки. Авторські розрахунки засвідчують, що при середній щільності 115 осіб/км², в горах (Піренеї, південна частина Альп і Центрального масиву) і в інших малородючих сільських місцевостях (Ланди, Солонь) щільність не до-

сягає й 20 чол. Особливо висока щільність населення на родючих сільських територіях, зокрема в долинах рік, а також на узбережжі Нормандії, Британії, Середземного моря, де сільське господарсько поєднується з рибництвом і рекреаційною діяльністю. Отже, заслуговує на увагу також французький досвід щодо регулювання сільського розвитку гірських територій, передусім за рахунок державної фінансової підтримки.

Типово морською і гірською країною є Італія, більше $\frac{3}{4}$ території якої займають гори і височини. Альпи гігантською дугою пролягають на півночі країни, вздовж них проходять сухопутні кордони з Францією (тут гора Монблан, 4807 м – вища точка Західної Європи), Швейцарією, Австрією і Словенією. Ці гори захищають країну від холодних північних повітряних мас. По перевалах і тунелях проходять важливі автомобільні дороги й залізниці.

Для Великобританії характерним є багатогранність форм рельєфу: на півночі й заході переважає гірський рельєф, а на сході – рівнинний. Найбільш гориста Шотландія. Відмітимо, що вся Шотландія відноситься до економічно проблемних районів Великобританії, а тому починаючи з 80-х років ХХ ст., згідно нової регіональної урядової політики активізувалися інвестиційні вливання для розвитку, передусім сільських територій. З цією метою було створено й агентство з розвитку Шотландії, що солодіє мережею філіалів, які відповідають за розвиток кожного підрайону [9, с. 262].

Багаторельєфністю своєї території характеризується Іспанія. В її центрі переважають плоскогір'я (Месера) з декількома ланцюгами середньовисотних гір. По окраїнах їх охоплюють контурами високогірні масиви – Піреней і Кантабрійські гори на півночі й Андалузські гори з масивом Сьєрра-Невада на півдні.

Вагомі здобутки у регулюванні сільського розвитку гірських територій мають Чеська та Словацька Республіки. Різноманітністю характеризується рельєф Чехії. Основну частину центральної частини території країни займає чеський масив зруйновані середньовисокі гори, відрогами яких на північному сході є Судецькі гори, найвища вершина – гора Снежка (1603 м), на заході Рудні гори (1000-1500 м). У західну частину країни заходять відроги Західних Карпат, які відокремлюються від Нєсько-Моравської височини Передкарпатським прогином.

Відзначимо, Чехія належить до найбільш заліснених країн Європи. Близько 35% її території вкрито лісами. Переважають хвойні породи, зокрема сосна і ялиця, серед широколистяних – дуб, бук, граб та ін. Значні площі лісових масивів виконують природоохоронні та рекреаційні функції. Сільськогосподарські угіддя становлять близько 50% площі Чехії. Основні їх території – сільська місцевість Прилабської низовини, горбисті райони Півден-

ної Чехії та Чесько-Моравської височини. Серед зернових культур переважає пшениця і кормовий та пивоварний ячмінь, а також жито і овес. Хміль має особливо важливе значення для Чехії, адже він є культурою для варіння пива і йде на експорт. Значні території займають луки і пасовища.

Словаччина – європейська країна, яка знаходиться у Середній та Центральній Європі та межує з п'ятьма сусідніми державами (Чехія, Польща, Україна, Угорщина, Австрія). У природному відношенні Словаччина поділяється на три провінції: Західні Карпати; Східні Карпати; Дунайська рівнина [10, с. 218-219]. За площею найбільшими є Західні (або Словацькі Карпати), а найменшу – Східні Карпати. До складу Східних Карпат входять Кошіцький та Пряшівський краї, з яких перший межує із Закарпатською областю. На сільськогосподарські землі припадає близько половини всієї площі країни, а рілля займає 61% площі сільськогосподарських угідь. Друге місце за часткою належить сіножатям і пасовищам – 34%. Такі особливості, в основному гірських територій сільської місцевості, також обумовили необхідність державного регулювання їх розвитку.

У регулюванні розвитку сільської місцевості, загалом, та гірських територій, зокрема важливу роль відіграють законодавчі акти Європейського Союзу, які вищі за національні закони щодо аграрної політики та податкового права. Відмітимо, що Євросоюз має власний, незалежний від країн-членів бюджет. Кошти бюджету ЄС використовуються в основному на такі потреби, % [11, с. 239]: на проведення єдиної сільськогосподарської політики – 66,5%; регіональної – 7,5%; соціальної – 6,6%; на компенсаційні виплати країнам-членам ЄС – 8,4%, на інші потреби – 11%. Як видно з наведеного вище, найбільша частина бюджету ЄС (більше 80%) використовується на проведення спільної аграрної, регіональної та соціальної політики, передусім в інтересах сільськогосподарських товаровиробників, основою, яких є субсидування внутрішніх та експортних цін. Внаслідок митних бар'єрів на аграрний ринок ЄС практично не надходять товари зі світового аграрного ринку, ціни на якому значно нижчі. Крім того, для регулювання сільського розвитку гірських територій використовуються окремо бюджети країн ЄС.

Основою розвитку гірських територій є визнання Європейським Союзом того, що населення гірських регіонів необхідно підтримувати, про що зокрема наголошується в «Європейській Хартії про захист гір», згідно з якою держави-члени Ради Європи взяли на себе зобов'язання [8; 12]: 1) забезпечити юридичне визнання особливої природи гірських регіонів, що має відобразитись як в організації політичних і адміністративних структур, так і у конкретній політиці в окремих галузях їх діяльності; 2) розробляти і здійснювати таку політику територіального планування в гірських регіонах, яка

сприяла б сталому розвитку традиційної діяльності з урахуванням потреб охорони довкілля. Ця політика повинна базуватися на глобальній оцінці людських і природних ресурсів, відмовляючись від традиційного протиставлення економічного розвитку і захисту навколишнього середовища та прагнути досягти гармонії між діяльністю людини і вимогами охорони природи. Така політика повинна заохочувати розвиток сільського і лісового господарства, які відносяться до «секції А» за Національним класифікатором України, а також інших секцій КВЕД, зокрема: Н – діяльність готелів та ресторанів, Р – діяльність домашніх господарств.

Особливості розвитку гірських територій Українських Карпат та Кримських гір. Однією з великих екосистем Європи є Карпати, що залишилися майже цілком у природному стані. Тут ще до сьогоdnішнього дня на значній площі збереглися екоресурси, що мають винятково наукове та культурне значення, як еталон первісної природи. Нині гостро стоїть питання екологізації природокористування та регулювання сільського розвитку гірських територій. Це пов'язано з тим, що сільські території Карпат є своєрідним екокаркасом природних ландшафтів та основним стабілізуючим елементом їх сталого розвитку, особливо у гірських водозборах. Гірські та передгірні ліси також мають велике загальноєвропейське значення, оскільки вони визначають умови рівноваги природного середовища басейнів великих рік Європи.

На сьогодні особливо гостро постають екологічні проблеми в гірських регіонах Українських Карпат, які є частиною Східних Карпат. Довжина їх становить 270 км, ширина – 70-100 км, а загальна площа з тісно прилеглими територіями – понад 37 тис. км², або 20% від загальної Карпатської гірської системи. Вони охоплюють усю територію Закарпатської області, 37,5% – Івано-Франківської, 18,6% – Львівської та 15,8% – Чернівецької [13, с. 21]. Майже 80% території Закарпатської області займають гори, серед яких найвища точка України – гора Говерла (2061 м). Найбільше багатство регіону – ліси та лісовкриті площі (більше 56% території області), породний склад яких представлений з бука, ялини, ялиці, дуба, явора, ясена. Заготівля деревини становить близько 1 млн. м³ щорічно.

Другою гірською системою країни є Кримські гори, що знаходяться на півдні АР Крим. Вони мають протяжність понад 150 км і ширину 50 км та включають три гряди: південну (головну) висотою 1545 м н.р.м., середню (внутрішню), яка розташована північніше, висотою 723 м і зовнішню, яка розташована північніше середньої, з незначною висотою 342 м н.р.м. Головна гряда складається із плоских гір, де розташовані пасовища зі степовою ксероморфною рослинністю [14, с. 5-6].

Таблиця 1

Загальна площа Українських Карпат та Кримських гір, в т.ч. сільськогосподарських угідь та рілля, а також частка гірської системи (станом на 01.01.2010 р.; тис. га) *

Регіон (область)	Всього земель, тис. га	В т.ч. сільськогосподарських угідь	З них, рілля	Площа гірської території	%, до всієї площі земель		
					сільсько-господарські угіддя	рілля	гірські території
Закарпатська	1275,3	406,5	194,6	1275,3	31,9	15,3	100,0
Івано-Франківська	1392,7	490,0	366,2	522,3	35,2	26,3	37,5
Львівська	2183,1	1033,7	722,3	406,1	47,4	33,1	18,6
Чернівецька	809,6	449,2	325,4	127,9	55,5	40,2	15,8
Разом:	5660,7	2379,4	1608,5	2331,6	42,0	28,4	
АР Крим	2608,1	1503,9	1198,4	750,0	57,7	45,9	28,8
Разом регіони Українських Карпат та АР Крим	8268,8	3883,3	2806,9	2081,6	47,0	33,9	25,2
Довідково: Україна	60354,8	41596,4	30930,3	2081,6	68,9	51,2	25,2
Разом регіони Українських Карпат та АР Крим до України	13,7	9,3	9,1	100,0	x	x	x

* Розраховано за джерелом: [15, с. 71].

Розподіл загальної площі Українських Карпат та Кримських гір, у тому числі сільськогосподарських угідь, ріллі та гірської системи станом на 1 січня 2010 р. відображено в табл. 1.

Матеріали дослідження, згруповані у табл. 1 засвідчують, що на регіони Українських Карпат та АР Крим припадає 13,7% всіх земель нашої держави, в тому числі 9,3% сільськогосподарських угідь, та 9,1% – ріллі. Площа гірської території України співпадає з територіями аналізованих регіонів. У розрізі гірських регіонів України до гірських територій відносяться всі землі Закарпаття і частково інших аналізованих регіонів.

Протягом багатьох десятиріч у Карпатах здійснювалось інтенсивне господарювання без врахування специфіки гірських та передгірних умов. Водночас останніми роками в Україні недостатньо виділяється коштів на попередження та ліквідацію наслідків паводкових ситуацій на гірських річках.

Ще значиміша паводкова ситуація за останні два роки відмічалася в усіх гірських екосистемах Європи. Про це, зокрема, йшла мова і на міжнародній науково-практичній конференції «Сталий розвиток Карпат та інших гірських регіонів Європи», яка відбулася в м. Ужгород, Закарпатської області (8-10 вересня 2010 р.) з ініціативи Закарпатської обласної ради та обласної державної адміністрації під патронатом Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи та Президента України. На конференції відзначалося, що за умов глобальних кліматичних змін, які загрожують людству та кожній країні окремо, гірські території Європейських Карпат відіграють важливу роль у забезпеченні життя людини, оскільки [16]: по-перше, гірські лісові масиви Карпат – це основні джерела відновлення чистого повітря; по-друге, екосистеми гір забезпечують належний водний та кліматичний баланс Європи; по-третє, Карпати є місцем існування третини видів флори та фауни планети.

Варто зазначити, що для забезпечення сталого розвитку Українських Карпат значні зусилля повинні бути спрямовані на вирішення проблеми збалансованого та стабільного їх розвитку в соціальному, економічному та екологічному плані. Зокрема, на виконання Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат розроблено, новий проект закону країни «Про розвиток гірських територій України». В ньому закладено принцип сталого розвитку регіонів Українських Карпат, екологічний підхід і збереження певних традицій давнини. В контексті цього проекту закону вирізняється новий проект, яким передбачено проблеми гірських територій вирішувати за загальними напрямками державної політики: розвиток їх інфраструктури, збереження природи, заохочення традиційних ремесел, ошадливих до природи. При цьому соціальні пільги громадянам, чи прямі виплати з бюджету, тільки за

фактом проживання на відповідних територіях, не надаються (це ж стосується державного бюджету України на 2012 р.).

Міжнародний досвід засвідчує, що специфічні умови гір не можуть забезпечити місцевому населенню достатньо високий соціально-економічний рівень життя. Сучасний підхід до вирішення проблем питань, в тому числі розширення переліку гірських населених пунктів регіонів Українських Карпат та АР Крим, також не відповідає міжнародним тенденціям їх розвитку і не вирішує нагальних проблем гірських населених пунктів. Паралельно із гірськими, зокрема і в Закарпатській області, є ряд інших місцевостей, які мають об'єктивні труднощі для проживання населення та забезпечення сталого розвитку.

На нашу думку, не враховує всіх аспектів сільського населення і Закон України «Про статус гірських населених пунктів в Україні», оскільки він виконується тільки в частині соціального захисту населення, що проживає в населених пунктах із статусом гірських, і не поширюється на гірські території, які потребують розвитку інфраструктури та екологічного захисту в горах.

Європейський досвід засвідчує, що при належній організації справи можливий збалансований екологічно сталий розвиток гірських територій, який базуватиметься: по-перше, на науково-обґрунтованому використанні природних умов і ресурсів гір; по-друге, на стимулюючих заходах держави щодо їх освоєння та у прямих фінансових дотаціях місцевим жителям.

Перспектива подальших досліджень пов'язана з узагальненням зарубіжного досвіду регулювання діяльності малих підприємств та домогосподарств сільської місцевості гірських територій.

Список використаних джерел

1. Талавіря М. П. Організаційно-економічний механізм державної підтримки розвитку сільських територій : [монографія] / М. П. Талавіря. – К. : Вид-во НАУ, 2008. – 384 с.
2. Люкшандерль Л. Спасите Альпы: Сад на крыше Европы в опасности / Л. Люкшандерль ; сокр.пер.с нем. Е. М. Гончаровой ; ред. и послесл. Г. И. Анохина. – М. : Прогресс, 1987. – 166 с.
3. Юрківський В. М. Регіональна економічна і соціальна географія. Зарубіжні країни : [підручник] / В. М. Юрківський. – К. : Либідь, 2000. – 416 с.
4. Стадницький Ю. І. Світовий досвід управління соціально-економічним розвитком гірських територій / Ю. І. Стадницький, О. Е. Товкан // Гори і люди (у контексті сталого розвитку) : матер. міжнар. конф., присвяч. міжнар. року гір (14-18 жовтня 2002 р, м. Рахів) ; відп. ред.: Ф.Д. Гамор та ін. – Рахів, 2002. – Т. 1. – 510 с.
5. Возгрин В. Е. Гренландия и гренландцы / В. Е. Возгрин. – М. : Мысль, 1984. – 157 с.
6. США: организация государственных программ / отв. ред.: Л. И. Евенко. – М. : Наука, 1980. – 408 с.
7. The Appalachian Regional Development Act of 1965 (Public Law 89-4), Section 2, p. 1.

8. Стадницький Ю. І. Державне регулювання територіальної організації виробництва / Ю. І. Стадницький, А. Г. Загородній, О. Е. Товкан // Регіональна економіка. – 2001. – № 3, – С. 138-151.
9. Соціально-економічна географія зарубіжного мира / под ред. В. В. Вольско-го. – М. : КРОН-ПРЕСС, 1998. – 592 с.
10. Економічна і соціальна географія світу : [навч. посібник] / за ред С. П. Кузика – Львів : Світ, 2002. – 672 с.
11. Козик В. В. Міжнародні економічні відносини [навч. посіб.] : / В. В. Козик, Л. А. Панкова, Н. Б. Даниленко. – К. : Знання-Прес, 2003. – 406 с.
12. Програма дій «Порядок денний на ХХІ століття» / пер. з англ. – К.: Інтелсфера, 2000. – 360 с.
13. Статистичний щорічник Закарпаття за 2010 рік / за ред. Г. Д. Гриник. – Ужгород : Головне управління статистики у Закарпатській області, 2011. – 543 с.
14. Зотов А. А. Горные пастбища и сенокосы / А. А. Зотов, Л. П. Синьковский, И. П. Шван-Гурийский. – М. : Агропромиздат, 1987. – С. 5-6.
15. Сільське господарство України за 2009 рік [стат. зб.] – К. : Департамент статистики сільського господарства та навколишнього середовища, 2010. – 375 с.
16. Проблеми гірських територій у сфері екології. – Режим доступу : <http://www/oda/cv.ua/index>.
17. Управління розвитком гірських територій: зарубіжний досвід / В. С. Кравців, Ю. І. Стадницький, В. В. Демченко [та ін.]. – Львів : ІРД НАН України, 2001. – 69 с.

Газуда С. М. Международный опыт регулирования сельского развития горных территорий.

Рассматривается опыт отдельных экономически развитых стран в регулировании сельского развития горных территорий, сформулированы научные тенденции по проблемам государственного регулирования их развития. Значительное внимание уделено развитию сельских территорий Украинских Карпат и Крымских гор.

Ключевые слова: экономически развитые страны, регулирования сельского развития, горные территории, Украинские Карпаты, Крымские горы.

Hazuda S. M. International Experience of Mountain Areas Rural Development Regulation.

The experience of some economically developed countries over the regulation of rural development in mountain areas is outlined, scientific trends on the issues regarding state regulation of their development are formulated. Considerable attention is paid to the development of rural territories of Ukrainian Carpathians and Crimean mountains.

Keywords: economically developed countries, rural development regulation, mountain territory, the Ukrainian Carpathians and Crimean mountains.